

О. Ю. Редько,

доктор економічних наук, професор,
перший проректор з науково-методичної роботи,
Національна академія статистики, обліку та аудиту;
член Аудиторської палати України (1998–2011, 2017–2018 рр.),
E-mail: OJRedko@nasoa.edu.ua

Основні ілюзії щодо ринку аудиту в Україні

Сьогодні, після прийняття нового закону України “Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність”, в очікуванні реорганізації Аудиторської палати України та всієї системи регулювання аудиту в країні, актуалізувалися (особливо в соціальних мережах) розмови про стан ринку аудиту. Саме цьому і присвячена ця стаття, в якій розглядаються такі наріжні проблеми діяльності аудиторських фірм та аудиторів, як входження на ринок професійних послуг, якість таких послуг, ціноутворення на послуги з аудиту. На думку автора, вирішення цих питань буде актуальним і після імплементації нового закону.

Ключові слова: *аудит, ринок, конкуренція, якість аудиту, вартість аудиторських послуг, суб'єкти аудиторської діяльності.*

Усі учасники будь-якої дискусії з приводу аудиторської діяльності в країні зазвичай використовують такі терміни, як ринок, чесна (або не чесна) конкуренція, відповідна чи адекватна вартість послуг, “штампівка звітів” (в минулому – “торгівля печаткою”), демпінг. При цьому всі посилаються на магічне слово “ринок”. На нашу думку, далеко не всі розуміють природу ринку. Що ж таке ринок і чи існує ринок аудиту в Україні?

Ринок, перш за все, характеризується ринковими відносинами (Market Relations), до яких теоретики відносять [1]:

- нерегульовану пропозицію;
- нерегульований попит;
- нерегульовану ціну;
- необмежену кількість учасників;
- доступ на ринок будь-якого виробника;
- конкуренцію виробників;
- мобільність трудових, фінансових та матеріальних ресурсів, необхідних для виробництва;
- наявність у кожного учасника ринку певного обсягу інформації про ситуацію на ринку;
- договірні відносини між покупцем та продавцем;
- рівні права у всіх учасників;
- саморегулювання ринкової системи.

Спробуємо ці ознаки екстраполювати на сучасну аудиторську діяльність України.

Пропозиція аудиторських послуг частково регулюється законом прямої дії. Але закон охоплює лише аудит фінансової звітності, залишаючи поза регулюванням інші професійні аудиторські послуги. Отже, можна вважати, що ця ознака ринку в цілому притаманна, однак наявність ознаки пропозиції ще не гарантує її реальності. Яким чином пропозиція аудиторських послуг може бути реалі-

зована? Насамперед через рекламу суб'єктів аудиту. Проте наразі ми не маємо даних про масову рекламу аудиторських фірм або про ефективність такої реклами. Роздача візиток біля податкових інспекцій відійшла у минуле. Реклама у друкованих засобах масової інформації теж неефективна. Є ознаки поширення реклами аудиторських послуг через соціальні мережі. Тому пропозиція реально надходить або через особисті комунікації керівників аудиторських фірм, або через лобіювання фірм серед потенційних замовників на найвищому рівні державного управління (це стосується великої аудиторської четвірки). Отже, пропозиція мало відома і не масова, але вона нерегульована, що дозволяє визнати цю рису ринку як таку, що має місце в Україні,

Попит. На думку автора, реального попиту на аудит в країні наразі немає. Є штучно створений примусовий попит на обов'язковий аудит, визначений знову ж таки законом прямої дії, причому далеко не для всіх суб'єктів господарювання. Ініціативний аудит почав потроху набирати силу, але ще не в такому обсязі, коли замовник “ганяється за аудитором”. Зазвичай у вітчизняному менеджменті виникає попит на професійні аудиторські послуги в таких випадках: поява законодавчих новел, які вимагають проведення аудиту тієї чи іншої діяльності чи операції суб'єкта господарювання; передчуття фіскальної перевірки (останні три роки їх практично не було і от нарешті мораторій закінчується); вихід на IPO (не масове явище, орієнтоване більше на аудиторів-нерезидентів); ініціатива власника (власників) з огляду на підозру найманого менеджменту у шахрайстві або у неефективній роботі. Отже, певний попит на аудиторські послуги є, але, на нашу думку, він у рази менший за потенційну пропозицію. Однак і ця риса ринку має місце в країні.

Неврегульована ціна на 100% дійсно існує і це засмучує (особливо її нижчий розмір) багатьох вітчизняних суб'єктів аудиторської діяльності, які займаються аудитом професійно. З одного боку, відсутність регулювання цін на аудиторські послуги створює абсолютну можливість грати на зниженні цін. Такі дії подобаються замовникові, особливо з огляду на те, що у багатьох випадках якість послуг умовно дешевих аудиторських фірм може бути значно вища, ніж в умовно дорогих. Усе залежить від персоналу аудиторської фірми та її намагання увійти в ринок або у його сегмент. З іншого боку, розмови про демпінг некоректні, бо немає встановленої середньої або мінімальної вартості аудиторських послуг. Демпінг серед аудиторських фірм є і за кордоном, тому Україна в цілому відповідає такому ринковому чиннику.

Необмежена кількість учасників ринку також є на 100% попри спроби Аудиторської палати України (далі – АПУ) каденції 2012–2017 рр. хоч якимось чином обмежити цей чинник ринку. Вважаємо, що ця риса ринку теж має місце, бо має місце природна ротація суб'єктів аудиту і доступ до ринку професійних послуг поки що достатньо легкий (якщо не безпосередньо до ринку, то хоча б до легалізації на ньому).

Водночас входження до ринку аудиту нового продавця професійних послуг з аудиту обмежене законодавчо наявністю дозвільних (кваліфікаційних) критеріїв. Тому теоретично право доступу є, однак, на жаль, тут є і певні ілюзії, про які пізніше.

Конкуренція є, і не завжди коректна чи чесна. В останні роки впровадженню певної конкуренції сприяло рішення законодавця щодо тендерного формату закупівлі аудиторських послуг. Не для всіх, але ж. Проте саме тендери спровокували демпінг, бо на цьому побудована сама ідея тендерів. Як не дивно, сфера конкурентної боротьби визначається виключно ціновим сегментом. Аудиторські фірми борються одна з одною саме за так звані жирні котів вітчизняної економіки, які зосереджені у сферах ринку енергоресурсів, агробізнесу, банківській та страховій справі. Причому конкуренція практично не поширюється на аудиторські фірми-нерезиденти, особливо з останньої четвірки. Вони дійсно поза конкуренцією з вітчизняними суб'єктами аудиту. Ще елементи конкуренції спостерігаються в сегменті державних закупівель ProZorro. Попри персоніфікацію вимог до аудиторських фірм, яку часто-густо здійснює замовник, основний засіб конкуренції – зниження вартості аудиторських послуг. А в разі програшу – зрив проведення тендеру взагалі (тобто за принципом “ні собі, ні людям”). Слід також зауважити, що так званий демпінг може перевищувати в десять і більше разів стартову вартість аудиту. Безумовно, дешевий аудит економічно значно вигідніший замовнику. Щодо якості професійних послуг, то тут

можна сперечатися, бо в кожному конкретному випадку вона також конкретна.

Системна інформація про ситуацію на ринку реально відсутня апіорі. Немає чіткої концепції інформаційного забезпечення ринкових відносин (наприклад, як це було у 2003–2005 рр. коли АПУ публікувала щорічний інформаційний збірник з кількістю замовлень за їх видами, вартістю, в розрізі галузей замовників та регіонів їх дислокації). На сьогодні всі учасники ринку професійних аудиторських послуг не мають актуальної інформації про стан ринку, вартісні характеристики послуг у розрізі хоча б регіонів, не кажучи вже про види замовлень. Річний звіт АПУ до Кабінету Міністрів значно запізнюється і не настільки детальний. Тобто саме системної інформації про аудиторський ринок в країні немає.

Договірні відносини існують і їх обов'язковість закріплена законом. Отже, така ознака ринку безумовно присутня.

Рівні права всіх учасників формально існують. Але вони диференційовані абсолютно незаконне ведення національних реєстрів аудиторських фірм Національним банком України та двома національними комісіями – регуляторами ринку цінних паперів та фінансових послуг. Наявність свідоцтва про перевірку якості аудиторських послуг, певна обов'язкова чисельність аудиторів у штаті фірми, наявність у штатних аудиторів того чи іншого сертифікату (зазвичай іноземних професійних організацій бухгалтерів) – усе це є результатом лобіювання тих чи інших комерційних або політичних інтересів. Щоб доказати переваги аудиторів, які мають свідоцтво про походження контролю якості, над аудиторами, у яких такого свідоцтва немає, слід робити порівняльний аналіз результатів аудиту за однаковими критеріями. На жаль, потреби в такому аналізі ніяк не відчувається. Але з формальної позиції права у всіх учасників ринку аудиту рівні.

Саморегулювання ринкових відносин мабуть є, бо не бачу вагомих аргументів проти, проте воно має “український відтінок”. Першим законом про аудит в Україні 1993 року [2] була прописана єдина професійна організація аудиторів – Спілка аудиторів України (САУ), якій у цьому році (як і вітчизняному аудиту) виповнюється 25 років. На жаль, так історично склалося, що реальним регулятором аудиту стала Аудиторська палата України. І хоча вона на 50% формувалася з членів САУ, проте остання практично ніяким чином не впливала на професію аудитора в Україні. В наступні періоди за рахунок особистих амбіцій та певних міжособистісних конфліктів у країні поступово почали з'являтися інші професійні організації, яких зараз більше десятка. Але вітчизняні аудитори ставали членами практично всіх таких організацій у надії на певні преференції або професійний захист.

Тому саморегулювання було, хоча і у форматі, не схожому на західний досвід.

Отже, майже всі ознаки ринкових відносин на ринку аудиторських послуг начебто мають місце. І наостанок з теорії. Три параметри регулюють поведінку учасників ринку – попит, пропозиція та ціна. Згідно з законом попиту, зростання ціни зменшує попит і навпаки. Потенційний покупець завжди приходить на ринок з певним обмеженим ресурсом і бажає купити товар чи послугу подешевше. Продавець – навпаки, хоче продати подорожче. Ринковою ціною є така, за якою попит дорівнює пропозиції. Вона не може знижуватися нижче ціни пропозиції (інакше збанкрутує продавець) або підійматися вище (бо покупець не зможе придбати те, що йому потрібно). Тому реально ринкова ціна коливається та перебуває між двома цими величинами. І ще цікавий момент. За повної відсутності контролю з боку держави ринок схильний до формування монопольних структур, що обмежує свободу конкуренції.

А тепер повернемося до вітчизняного аудиту. Все ж, на думку автора, конкуренція – головний регулятор ринкових відносин. Вона проявляється на етапах входу на ринок та в процесі існування на ринку.

Основна ілюзія ринку аудиту в Україні – це можливість вільного входу на нього. Будь-яка фізична особа, яка, відповідно до вимог закону прямої дії, отримала сертифікат аудитора Аудиторської палати України, для старту у сфері аудиту повинна вирішити декілька проблем:

1. Виходити на ринок як фізична особа – приватний підприємець чи створювати власну аудиторську фірму?
2. Де знайти замовника на аудиторські послуги?
3. Яким чином завоювати місце на ринку аудиту?

Вхід на ринок у вигляді аудитора-ФОП (фізична особа – підприємець) дешевше, ніж створювати аудиторську фірму (не треба мати офіс, сайт, персонал тощо). Але далеко не всі види аудиту за законом може здійснювати ФОП, з одного боку. З іншого – аудитор як фізична особа (freelancer аудиту) як єдиний виконавець аудиторських послуг не викликає довіри не тільки у заможних клієнтів, а й у середнячків. Тому ФОПам залишається тільки обліковий аутсорсінг.

Створення нової аудиторської фірми – юридичної особи, попри всі формальні відповідності до вимог, встановлених чинним законодавством, потребує ще формування певного іміджу або позитивної аудиторської історії. Такий стан речей пояснюється відсутністю реального ринку аудиторських послуг в Україні, де замовники визнають прийнятні аудиторські фірми майже фізично за обличчям її керівника. Не секрет, що гарних

аудиторів передають з рук в руки завдяки їх історичній репутації, їх бізнес-успіх – у впізнаваності керівника, його особистих зв'язках тощо. Безумовно, є випадки замовлення аудиторських послуг на основі ознайомлення з рекламою аудиторської фірми, але, вважаємо, кількість таких замовлень дорівнює статистичній похибці. Тобто перед аудитором-новачком стоїть завдання познайомитися (показати свій професіоналізм хоча б на словах) з потенційними замовниками (перш за все з вищим менеджментом, головними бухгалтерами або практикуючими керівництвом власниками). Це можна зробити на всіляких форумах, конференціях, лекціях чи семінарах тощо. Але для цього слід мати хист до публічності та певний рівень ораторської майстерності. Не всі аудитори-початківці цим володіють.

Другий шлях – піти на роботу до вже діючої аудиторської фірми. З огляду на те, що аудиторська фірма у замовника асоціюється з конкретною фізичною особою – аудитором, то виникає непоганий шанс сподобатися менеджменту замовника. Потім можна звільнитися з аудиторської фірми і запропонувати замовнику, який вже знає аудитора, свої професійні послуги за демпінговою ціною. Замовник не втрачає якості обслуговування, має довіру до аудитора та отримує бонус за знижкою від вартості послуг. Природно що фірма втрачає як персонал, так і клієнта, що викликає у її керівника печію. Боротися з таким підходом у межах чинного законодавства неможливо, а заклики до порядності або етичності поведінки сьогодні в Україні ні на кого не діють.

Основна примара українського аудиту – його якість. Швидше, не сама якість, а контроль за нею. Якщо йти за логікою, то якість – це максимальне задоволення потреб покупця (користувача) товаром (послугою). При цьому вітчизняні прихильники якості аудиту та далекі від професії законодавці й державні чиновники ніяк не второпають, що саме продає аудитор своєму замовнику.

Зважаючи на обмеженість обсягу статті, лише нагадаємо, що продуктом аудиту є: 1) професійне судження фізичної особи з сертифікатом аудитора; 2) поради щодо економіко-правової ситуації у замовника (покупця) аудиторських послуг. Узагальнено предметом професійного судження є твердження найманого менеджменту суб'єкта господарювання щодо формату та змісту фінансової звітності, яку він оприлюднює. При цьому навіть за міжнародними стандартами аудиту [3], на які так полюбляють посилаються в Україні, аудитор: а) не дає 100% впевненості користувачу у правильності його звіту; б) має право на незнаходження суттєвих невідповідностей у предметі своєї уваги.

У людей, які думають, цілком можливі запитання щодо якості лікування, якості суддівства, якості адвокатури та інших послуг інтелектуаль-

ного характеру за аналогією з якістю гадання (зокрема фінансового). Причому якщо у лікарів, суддів чи адвокатів існують певні правила (закони, підзаконні акти, прецеденти, протоколи тощо), то аудитор керується власним професійним судженням, лише оглядаючись на вимоги міжнародних стандартів аудиту IFAC.

Законодавець до критеріїв якості часто чомусь відносить чисельність сертифікованих аудиторів у штаті фірми, наявність документів про проходження підвищення кваліфікації для практикуючих аудиторів, страхування аудиторського ризику. Якщо страхування ризику повністю відповідає західній практиці, це логічно, то інші критерії досить сумнівні. Слід зазначити, що, по-перше, кожен аудитор є особистістю і їх неможливо порівнювати за кількістю сертифікатів або дипломів. Окрім цього, є певний розрив очікувань через гендерні та вікові різниці, термін практичного досвіду, спеціалізацію тощо. По-друге, ніхто ще не довів, що 10 аудиторів краще працюють та забезпечують більшу якість, ніж 3 чи 5. Те, що у першому випадку вартість послуг буде дорожча, – беззаперечний факт. І все. А далі все будуть вирішувати сутність замовлення, якість менеджменту та роботи бухгал-

терії, види діяльності, формат системи управління та багато інших індивідуальних чинників об'єкта аудиту.

У 25-й, ювілейний рік існування аудиту в Україні слід визнати, що вітчизняний професійний аудит існує а ринок професійних аудиторських послуг майже склався (з урахуванням наших національних та історичних особливостей). Нову еру українського аудиту нині має започаткувати нещодавно прийнятий новий Закон про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність [4], необхідність розробки якого була вказана серед кроків плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік [5]. Попри всі негаразди законодавчих новел, є надія, що завдяки цьому закону український аудит стане саме професійним. Романтичний аудит перших років скінчився. Зараз майбутнє за прагматиками аудиторського фаху, які значно молодші за своїх попередників і почали свій шлях у професії набагато раніше. Цілком можливе становлення Палати Аудиторів України як єдиної реально саморегульованої професійної організації. Дуже хочеться, щоб нова палата уникла конфліктів особистостей у своєму новому керівництві, це безумовно стане на користь професії.

Список використаних джерел

1. Інфраструктура товарного ринку. Теоретичні засади: підручник / за ред. О. О. Шубіна. Київ: Знання, 2009. 379 с.
2. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22.04.1993 р. № 3125-XII, станом на 06.01.2018 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>
3. Міжнародні стандарти аудиту. URL: <http://www.apu.com.ua/msa>
4. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>
5. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.05.2016 р. № 418-р, станом на 28.12.2016 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR160418.html

References

1. Shubin, O. (2009). *Infrastruktura tovarnoho rynku. Teoretychni zasady [Infrastructure of the commodity market. Theoretical foundations]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy vid 22.04.1993 r. № 3125-XII "Pro audytorsku diialnist", stanom na 06.01.2018 r. [The Law of Ukraine of April 22, 1993, № 3125-XII "On Auditing Activity", as of January 6, 2018.]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3125-12> [in Ukrainian].
3. Mizhnarodni standarty audytu [International Standards on Auditing]. *www.apu.com.ua*. Retrieved from <http://www.apu.com.ua/msa> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy vid 21.12.2017 r. № 2258-VIII "Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist" [The Law of Ukraine of December 21, 2017 "On Audit of Financial Reporting and Auditing"]. *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> [in Ukrainian].
5. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.05.2016 r. № 418-r "Pro zatverdzhennia planu priorytetnykh dii Uriadu na 2016 rik", stanom na 28.12.2016 r. [The Prescript of the Cabinet of Minister of Ukraine of December 18, 2016, № 418-r "On Approval of the Government Priority Actions Plan for 2016"]. *search.ligazakon.ua*. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR160418.html [in Ukrainian].

А. Ю. Редько,

*доктор экономических наук, профессор,
первый проректор по научно-методической работе,
Национальная академия статистики, учета и аудита;
член Аудиторской палаты Украины (1998–2011, 2017–2018 гг.)*

Основные иллюзии относительно рынка аудита в Украине

Сегодня, после принятия нового закона Украины “Об аудите финансовой отчетности и аудиторской деятельности”, в ожидании реорганизации Аудиторской палаты Украины и всей системы регулирования аудита в стране, актуализировались (особенно в социальных сетях) разговоры о состоянии рынка аудита. Именно этому и посвящена эта статья, в которой рассматриваются такие краевые проблемы деятельности аудиторских фирм и аудиторов, как вхождение на рынок профессиональных услуг, качество таких услуг, ценообразование на услуги по аудиту. По мнению автора, решение этих вопросов будет актуальным и после имплементации нового закона.

Ключевые слова: *аудит, рынок, конкуренция, качество аудита, стоимость аудиторских услуг, субъекты аудиторской деятельности.*

О. Yu. Redko,

*DSc in Economics, Professor,
First Vice-Rector on Scientific and Methodological Work,
National Academy of Statistics, Accounting and Audit;
Member of the Chamber of Auditors of Ukraine (1998–2011, 2017–2018),*

Main Illusions about the Audit Market in Ukraine

The term “market of audit services” or “audit market” is often used in course of legislative work, scientific discussions or professional communications. But the semantic meaning of this term is interpreted differently, giving rise to misunderstanding among the discussion participants as well as the broader public. Given the permanent market reforms implemented in Ukraine, the treatment of audit as a market of professional services needs to be in a way clarified.

This article is devoted to the criteria by which the audit is recognized in Ukraine as a market of professional services. It covers essential issues such as pricing of audit works and services, market entry for new auditors, self-regulation of the profession, quality of audit services.

Problems of the Ukrainian audit are critically addressed by the author in the context of the requirements of the International Standards of Auditing and the foundations of the Law of Ukraine “On Audit of Financial Reporting and Audit Activities”. It is stated that the contemporary Ukrainian audit is differentiated into the two unequal groups: the so called large business entities in audit and the other business entities in audit. This differentiation is accompanied by attempts of the former group to monopolize the market of professional services and price dumping by the latter group. One of the key author’s arguments is the illusiveness of the quality of audit in Ukraine, first and foremost the existing system of audit control. According to the author, this can bring to naught all the novelties of legal regulation of audit in Ukraine.

Apart from the statements of facts, the article contains concrete, although polemic, propositions of the author concerning implementation of the new Law of Ukraine “On Audit of Financial Reporting and Audit Activities”.

Key words: *audit, market, competition, quality of audit, price of audit services, business entities in audit.*

Бібліографічний опис для цитування:

Редько О. Ю. Основні ілюзії щодо ринку аудиту в Україні // Статистика України. 2018. № 1. С. 93–97.